РОЗДІЛ 5
ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

УДК 355.58:378.1:005.96 (477)
DOI https://doi.org/10.32782/ped-uzhnu/2025-8-31

Богуславський Віктор Володимирович,
ORCID ID: 0000-0003-2688-4505
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри спеціальної фізичної підготовки
Дніпровський державний університет внутрішніх справ

Бачинська Наталія Вероніка Василівна,
ORCID ID: 0000-0002-0448-9187
кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент,
професор кафедри спеціальної фізичної підготовки
Дніпровський державний університет внутрішніх справ

ОЦІНКА СУЧАСНИХ НАВЧАЛЬНИХ ПЛАНІВ І ПРОГРАМ ТА ЇХ АДАПТАЦІЯ ДО ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ СПІВРОБІТНИКІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ

ASSESSMENT OF MODERN CURRICULA AND THEIR ADAPTATION TO EXTREME CONDITIONS IN THE TRAINING OF FUTURE SECURITY AND DEFENSE SECTOR PERSONNEL

У статті здійснено аналіз сучасних навчальних планів і програм, що використовуються у підготовці майбутніх фахівців для сектору безпеки та оборони. Розглянуто проблеми відповідності змісту освітніх програм сучасним викликам, зокрема необхідності підготовки до дій в екстремальних умовах. Визначено основні недоліки та прогалини в існуючих освітніх підходах щодо формування професійних компетентностей, необхідних для дій у нестабільних та складних обставинах. Обгрунтувано критерії ефективності адаптації навчальних програм до потреб роботи в екстремальних умовах. Здійснено узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду адаптації освітнього процесу в умовах підвищенного ризику. Представлено основні напрями вдосконалення, що включають в себе методичний та організаційний рівні. Запропоновано напрями адаптації освітніх програм з урахуванням сучасних загроз, гібридних викликів й потреб сектора безпеки та оборони. Результати дослідження можуть бути використані для оновлення освітніх стандартів й розробки ефективних моделей професійної підготовки.

Ключові слова: професійна підготовка, безпека та оборона, екстремальні умови, адаптація освіти, освітні програми.

The article analyzes modern curricula and educational programs used in the training of future professionals for the security and defense sector. The issues of alignment between the content of educational programs and current challenges are considered, particularly the necessity of preparing for action in extreme conditions. The main shortcomings and gaps in existing educational approaches to developing professional competencies required for operating in unstable and complex environments are identified. The article substantiates the criteria for effective adaptation of training programs to the demands of work in high-risk situations. Domestic and international experience in adapting the educational process under increased risk conditions is summarized. Key directions for improvement are presented, including methodological and organizational levels. Recommendations are offered for adapting educational programs in accordance with modern threats, hybrid challenges, and the needs of the security and defense sector.

Key words: professional training, security and defense, extreme conditions, educational adaptation, educational programs.

Постановка проблеми. На сучасному етапі, у реаліях глобальної нестабільності, у контексті активної фази збройного конфлікту на території України та поширення гібридних загроз, особливого значення набуває проблема ефективної підготовки майбутніх фахівців сектору безпеки та оборони до діяльності в екстремальних умовах [1, с. 59; 9, с. 22].

Не завжди традиційні освітні моделі, які переважно орієнтовані на теоретичну академічну підготовку, відповідають реальним вимогам та викликам, з якими доводиться стикатись працівникам у надзвичайних ситуаціях, на тлі інформаційно-психологічного тиску та високого рівня невизначеності [6, с. 15; 7, с. 52].

З позиції розгляду гібридної війни як форми сучасного збройного протистояння, вона поєднує в собі воєнні, кібернетичні, інформаційні, соціальні та економічні засоби впливу, що вимагає від фахівців цього напрямку нової якості професійної підготовки, а саме – адаптивно-динамічної та міждисциплінарної [7, с. 20; 11, с. 140; 12, с. 80].

Спираючись на це, зростає потреба у комплексному перегляді існуючих навчальних планів і програм для забезпечення готовності майбутніх фахівців до ефективних дій у ризикованих, складних та стресових умовах. Постає така проблема, як недостатність адаптації чинних освітніх стандартів до умов військової загрози, що значно ускладнює формування наступних ключових компетентностей: стійкості до стресу, оперативного мислення, спеціальної фізичної витривалості, швидкого прийняття рішень в умовах невизначеності.

Актуальність нашого дослідження зумовлена необхідністю інтеграції кращих міжнародних практик та адаптації освітнього процесу до умов зростаючою динаміки кризових ситуацій, ризиків та нестабільності, що потребує у структурі підготовки майбутніх фахівців сектору безпеки та оборони оновленя змісту та методичних підходів у системі професійної освіти з урахуванням сучасних викликів (природних катастроф, техногенних аварій, кібератак, інформаційних впливів тощо) для забезпечення їхньої здатності ефективно та професійно діяти в умовах підвищеного ризику, невизначеності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У роботі Васильєв, О.В., & Захарченко, М.М. (2019) розглянуто міжнародний досвід підготовки співробітників сектору безпеки (у адаптації для України) [3, с. 48]. Глуховим, І.С. (2020) наведено сучасні тренди у підготовці фахівців сектору безпеки та оборони [4, с. 29]. Мельник, В.І., & Гринюк, І.І. (2019) здійснено порівняльний аналіз систем підготовки військових кадрів у країнах НАТО та Україні [6, с. 15].

Наукову публікацію Сокуренко, В.В. (2021) присвячено напрямку підготовки кадрів для сектору безпеки і оборони як передумови забезпечення національної безпеки України [8, с. 102]. Шевчук, В.І. (2021) досліджувались проблеми та перспективи модернізації системи підготовки фахівців для сектору безпеки та оборони України [10, с. 33].

Мета дослідження – комплексна оцінка змісту сучасних навчальних планів і програм, що використовуються у підготовці майбутніх співробітників сектору безпеки та оборони, обґрунтування напрямів їх адаптації до умов екстремального середовища з урахуванням актуальних збройних конфліктів, безпекових викликів і гібридних загроз.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі, у контексті забезпечення безпеки та обороноздатності України, важливою складовою є якість фахової підготовки майбутніх фахівців сектору безпеки та оборони [2, с. 100; 5, с. 14]. Сучасні навчальні програми у ЗВО із специфічними умовами навчання, вищих військових навчальних закладах, освітніх центрах СБУ, ДСНС, МВС та інших силових структур побудовані до державних стандартів, враховуючи профільну специфіку (табл. 1).

Незважаючи на наявність окремих елементів, що орієнтовані на екстремальні умови, наприклад, тактична медицина, психологічна стійкість, навчально-польові збори тощо, більшість програм мають наступні недоліки: недостатній рівень практичної насиченості, орієнтацію на стандартизоване середовище навчання, що в повній мірі не відображає реальних кризових ситуацій; відсутність забезпечення повноцінної підготовки до багатофакторних гібридних загроз, а саме, дії у відриві від командування, інформаційні атаки, різноманітні кібервиклики тощо.

У програмах, окрім цього, часто є відсутніми міждисциплінарні модулі, які б мали змогу інтегрувати знання з таких різноманітних сфер, як тактичний аналіз, психологія, інформаційна безпека, медицина, що являється критично важливим у реальних умовах. Отже, проведений аналіз дозволяє нам стверджувати, що чинні навчальні плани потребують більш глибокого оновлення та адаптації, враховуючи реальні умови надзвичайних ситуацій, бойових дій з акцентом на здатності ефективно діяти в умовах постійного ризику.

Таблиця 1

Загальна типова структура сучасних навчальних програм у ЗВО із специфічними умовами навчання

Напрямок підготовки	Перелік дисциплін
Базова загальна підготовка	Філософія, правознавство, соціальні науки, мова
Фахова теоретична підготовка	Правове регулювання діяльності, тактика, озброєння, безпекові технології
Фізична та спеціальна підготовка	Фізичні тренування, військово-прикладні дисципліни, рукопашний бій
Психологічна підготовка	Основи професійної психології, психодіагностика, стрес-менеджмент

За результатами експертного опитування викладачів, у табл. 2 представлено матеріал щодо порівняльної характеристики діючих навчальних програм. Нами представлено дані, що демонструють реальні сильні сторони та виявлено проблемні моменти програм на прикладі провідних вітчизняних ЗВО сектору безпеки.

Для оцінки якості та ефективності підготовки майбутніх фахівців сектору безпеки та оборони до роботи в екстремальних умовах необхідним є чітке формулювання науково-обгрунтованих критеріїв. Вони повинні враховувати професійні, фізіологічні, психологічні та етичні аспекти, які впливають на здатність діяти в умовах невизначеності та загрози життю (табл. 3).

Наведені у таблиці 3 критерії можна використати як основу для діагностики рівня підготовки здобувачів освіти, розробки атестаційних матеріалів, або, наприклад, для коригування навчальних програм для забезпечення їх відповідності сучасним реаліям та бойовому досвіду.

Необхідно зауважити, що в процесі аналізу діючих навчальних планів і програм підготовки майбутніх фахівців сектору безпеки та оборони виявлено низку системних проблем, які ускладнюють формування основних професійних компетентностей, що необхідні для ефективної діяльності в екстремальних ситуаціях.

Основні недоліки та прогалини в діючих освітніх підходах до формування професійних компетентностей для дій у нестабільно-складних умовах включають в себе наступні проблемні аспекти.

1. *Теоретизація освітнього процесу*, що характеризується такими складовими: 1) значний відсоток дисципін зосереджено на теоретичних аспектах без належного практичного закріплення; 2) здебільшого навчальні ситуації не моделюють реальні екстремальні сценарії (наприклад, під час катастроф, терористичних атак, бойових дій).

2. *Фрагментарність підготовки до стресових умов*: 1) психологічна підготовка представлена у формі окремих лекцій або факультативів (має епізодичний характер); 2) відсутня системна підготовка до загрозливих, непередбачуваних та стресових ситуацій, що може призвести до зниження готовності ефективно діяти у кризі.

3. *Недостатня адаптація до реалій гібридної війни*: 1) у програмах не враховано сучасні форми загроз, зокрема, інформаційний вплив, кібератаки, підривна діяльність всередині країни; 2) відсутні компетентісно орієнтовані модулі, що стосуються протидії захисту інформаційного простору, взаємодії з цивільним населенням, інформаційним операціям.

4. *Слабка міждисциплінарність*: 1) знання та навички з права, психології, тактики, медицини, кібербезпеки впроваджено ізольовано, без формування цілісної системи реагування, що призводить до недостатньої гнучкості мислення, труднощів у прийнятті комплексних рішень у реальному середовищі загрози.

5. *Відсутність адаптивних освітніх стратегій*: 1) програми розробляються фіксовано із повільним оновленням; 2) недостатньо використовується модульний підхід, що дозволяє оперативну зміну щодо змін ситуацій в країні.

6. *Обмежена інтеграція досвіду війни в Україні*: 1) актуальний бойовий досвід впроваджено до програм частково; 2) часткове врахування специфіки сучасних конфліктів (участь цивільних, динамічність, нестандартні тактики ворога тощо).

7. *Недосконалість методів оцінювання компетентностей*: 1) орієнтація існуючих форм контролю знань на відтворення теоретичного матеріалу, а не на перевірку здатності діяти в складних умовах; 2) відсутність сценарних тестів, ситуаційного моделювання, що дозволяє вимірювати рівень сформованості життєво важливих компетентностей.

Наведені вище недоліки свідчать про потребу в системній трансформації освітнього процесу з орієнтацією на психологічно й тактично підготовлену особистість, сучасні загрози, формування стресостійкості, що дає змогу діяти в умовах невизначеності.

Таблиця 2

Порівняльнийаналіз змісту діючих сучасних навчальних програм щодо підготовки до дій майбутніх фахівців в екстремальних умовах (на прикладі Національної академії сухопутних військ ім. П. Сагайдачного (НАСВ) та Академії МВС України

Критерії	Наявність в програмах	Характер реалізації в НАСВ	Характер реалізації в Академії МВС	Проблемні аспекти
Тактична/польова підготовка	Присутня	Регулярні навчально-польові збори, стрільби, тактичні заняття	Військово-такичні навчання, бойові злагодження на рівні груп (відділів)	Епізодичне забезпечення повного відтворення бойової обстановки
Приклади з програм	НАСВ: тактичні навчання ротного рівня. Академія МВС: навчання в умовах надзвичайних ситуацій			
Психологія кризових ситуацій та стресостійкість	Частково присутня	Поодинокі тренінги. Теоретичні курси з військової психології	Основи психології, елементи роботи з агресивною поведінкою	Відсутність постійної системи психотренінгів, симуляцій
Приклади з програм	НАСВ: дисципліна «Психологія діяльності в екстремальних умовах». Академія МВС: Основи професійної психології			
Фізична підготовка	Присутня	Щоденні тренувальні заняття. Нормативи. Військово-прикладна спрямованість	Постійні заняття. Розділи рукопашного бою. Спеціальні курси	Потребує адаптації до нових рівнів підготовки
Приклади з програм	НАСВ:Військово-прикладна фізична підготовка. Академія МВС: загальна, стройова підготовка, рукопашний бій			
Кібер- та інформаційна безпека	Присутня фрагмент-тарно	Підготовка фахівців зв’язку. Обмежена інтеграція в загальну підготовку	Окремі дисципліни у фахових спеціальностях	Відсутність єдиної платформи цифрової підготовки
Приклади з програм	НАВС: курс «Інформаційна безпека» у спеціальностях кібербезпеки			
Моделювання екстремальних ситуацій	Обмежено присутнє	Використання навчальних полігонів. Імітація бойових дій	Практичні заняття в умовах, наближених до надзвичайних ситуацій. Відпрацювання дій у громадських місцях	Недостатнє технічне забезпечення для реалістичного моделювання
Приклади з програм	НАСВ: батальйонні навчання з моделюванням умов бою. Академія МВС: сценарії з масовими заворушеннями			
Міждисциплінарні підходи	Фрагментарніабо відсутні (у інших ЗВО)	Частково. Поєднання терії та практики (залежить від напрямку або кафедри)		Відсутність узгодженого підходу до інтеграції знань з психології, медицини, тактики тощо
Приклади з програм	НАСВ та Академія МВС: поодинокі приклади міжкафедральної взаємодії (наприклад, тактика+медицина)			

З урахуванням вищевикладених аспектів, аналізу недоліків, нами наводяться розроблені пропозиції щодо вдосконалення навчальних програм для підготовки майбутніх фахівців сектору безпеки та оборони до дій в екстремальних умовах. На основі проведеного аналізу та візначення проблемних зон, сучасних викликів, доцільно запропонувати низку тактичних та стратегічних змін до структури освітнього процесу в закладах сектору безпеки та оборони.

Представляємо основні напрями вдосконалення, що включають в себе методичний та організаційний рівні:

Запровадження міждисциплінарних навчальних модулів включають в себе обєднанні зання із тактики, медицини, психології, ІТ-безпеки

Таблиця 3

Ефективні критерії ефективностіі підготовки майбутніх співробітників сектору безпеки та оборони до діяльності в екстремальних умовах

Критерії	Характеристика
1. Психоемоційна стійкість	Високий рівень збереження функціональної працездатності в стресових умовах, бойової обстановки, а також невизначених ситуаціях
2. Формування адаптивної поведінки в умовах ризику	Здатність до швидкого прийняття рішень в умовах невизначеності, автономна діяльність з урахуванням зміни обстановки
3. Спеціальна підготовка, фізична витривалість	Відповідність фізичних показників вимогам та нормативам до виконання службових обов'язків в екстремальних умовах (висока рухова активність, стресове середовище, нестача їжі, сну тощо).
4. Рівень практичної готовності до екстремальних дій	Здатність до ефективного застосування знань і навичків з рукопашного бою, виживання, тактичної медицини, захисту в умовах зброї масового ураження
5. Інтеграція міждисциплінарних знань	Вміння об'єднувати знання з тактики, права, психології, ІТ-безпеки, медицини для ухвалення рішень у реальних умовах загроз
6. Командна взаємодія, комунікативна компетентність	Здатність до ефективної взаємодії в стресових ситуаціях у складі груп, з дотриманням ієрархії,дисципліни й оперативного обміну інформацією
7. Ціннісно-смислові орієнтири, мотиваційна готовність	Внутрішня установка на виконання професійного зв'язку, відповідальність, готовність до самопожертви, патріотизм

у єдинину комплексний модуль (наприклад, «Реагування в умовах гібридної загрози» або «Поведінка в зоні бойових дій»). Ці модулі повинні містити реальні дані з досвіду війни в Україні, аналіз ЗСУ, СБУ, МВС в реальних операціях.

Розширення практичної складової підготовки має включати в себе збільшення годин на кризові симуляції, польові навчання на виживання. Також обов'язкове моделювання в умовах бойового стресу, загрози життю, нестачі ресурсів включно з фізичним та інформаційним тиском, нічними заняттями тощо.

Оновлення навчальних модулів з тактичної медицини має включати в себе впровадження стандартів TCCC/TECC, тренування з реалістичними манекенами, командна рота під час евакуацій та поранень.

Впровадження модулів з інформаційної та кібербезпеки мають включати в себе компоненти з основ інформаційної гігієни, розпізнавання дезінформації, інформаційного протиборства. Також доцільно включити навчання базовим навичками захисту персональних та оперативних даних, цифрової безпеки.

Розвиток та вдосконалення психологічної адаптації та стресостійкості у вигляді запровадження програм підготовки до посттравматичних станів, довготривалої ізоляції. Також включення практичних занять з психофізіологічної стійкості, саморегуляції, контролю емоційного стану в критичних ситуаціях.

Адаптивність та гнучкість освітніх планів у вигляді можливості швидкої адаптації програм до змін в умовах державної безпеки (наприклад, через модульну систему), а також введення адаптивних стимуляторів, онлайн-моделювання ситуацій (в тому числі VR/AR –рішення для моделювання обстановки).

Залучення досвіду практиків та ветеранів у вигляді інтеграції до навчального процесу інструкторів спецпідрозділів, ветеранів бойових дій, волонтерів медиків; проведення тактичних занять з особистого бойового досвіду, воркшопів.

Узагальнення отриманих результатів свідчить про доцільність наступних аспектів: впровадження адаптивної моделі з гнучкими модулями; використання сценаріїв реальних бойових ситуацій в основі формування компетентностей, активного залучення практиків, технологій тощо.

Висновки. Таким чином, адаптація освітнього процесу до екстремальних умов є не тільки педагогічним завданням, але й стретагічною потребою національної безпеки, реалізація якої потребує науково обґрунтованих підходів, міжвідомчої співпраці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Богуславський В. В., Бачинська Н. В., Петрушин Д. В. Психолого-педагогічні характеристики майбутнього співробітника сектору безпеки та оборони в екстремальних умовах: наукове осмислення. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*. Випуск 12 (185) 2024. С. 59–64. DOI: https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.12(185).10.

2. Богданов І. М. Підготовка військових кадрів в країнах НАТО: інтеграція до української системи підготовки. *Наукові праці Національної академії оборони України*, 2021, 7(14), 99–106.

3. Васильєв О. В., Захарченко, М. М. Міжнародний досвід підготовки співробітників сектору безпеки: уроки для України. *Актуальні питання державної безпеки*, 2019, 1(2), 48–58.

4. Глухов І. С. Сучасні тренди у підготовці фахівців сектору безпеки та оборони: міжнародний контекст. *Міжнародна безпека та стратегія*, 2020, 5(8), 29–39.

5. Ковальчук Л. С. Інноваційні моделі підготовки фахівців сектору безпеки та оборони: досвід США та Європи. *Вісник Київського університету внутрішніх справ*, 2020, 4(16), 14–21.

6. Мельник В. І., Гринюк І. І. Порівняльний аналіз систем підготовки військових кадрів у країнах НАТО та Україні. *Український журнал стратегічних досліджень*, 2019, 2(23), 15–24.

7. Павленко А. В., Іванова Ю. В. Моделі підготовки кадрів для сектору безпеки та оборони: національний та міжнародний досвід. *Науковий вісник Чернівецького університету,* 2020, 1(79), 52–56.

8. Сокуренко В. В. Підготовка кадрів для сектору безпеки і оборони як передумова забезпечення національної безпеки України. *Право і Безпека,* 2021, 1(2), 102–108.

9. Старченко О. В., Гуменюк В. М. Трансформація моделей підготовки військових кадрів в умовах європейської інтеграції. *Експертна оцінка безпеки*, 2020, 2(1), 22–30.

10. Шевчук В. І. Проблеми та перспективи модернізації системи підготовки фахівців для сектору безпеки та оборони України. *Журнал соціальних та політичних наук,* 2021, 1(3), 33–40.

11. Anderson L. M., Goldman E. Building effective military educational systems: A comparative study of training in NATO countries. *Journal of Defense Education*, 2020, 5(3), 140–152. https://doi.org/10.1177/2047117X20913632

12. Fitzgerald T., Ross A. Enhancing the training of military personnel: A review of European and American approaches. *Journal of Military Training*, 4(2), 2018, 80–92. https://doi.org/10.1016/j.jmt.2018.01.004